

HET GEBRUIK VAN CHEMISCHE HUIDBLEEK-MIDDELEN ONDER GHANESE VROUWEN IN AMSTERDAM-ZUIDOOST

AANZET TOT ONDERZOEK EN DEBAT*

Patty D. Gomes en Wiete Westerhof

The use of skin bleaching products among Ghanaian women in Amsterdam-Zuidoost

Chemical skin bleaching is a widespread and growing phenomenon in countries where people of color live. The most popular bleaching agent is hydroquinone. Hydroquinone-based products may cause serious (skin) disorders when used improperly for years on end and on a greater part of the body. Well-documented hydroquinone-induced, incurable diseases include: Vitiligo, Exogenous Ochronosis, Leukomelanoderma-en-confetti, orange brown discoloring of the nails, and possibly kidney disease and cancer.

Skin bleaching is also growing in the Netherlands. As the Netherlands are a multi-cultural society, with anti-discrimination legislation and organizations for the advancement of colored minorities, we wondered why Ghanaian women in Amsterdam-Zuidoost use chemical skin bleaching products and what the nature of this practice is.

Interviews with Ghanaian women respondents show that skin bleaching is used as an empowering device to gain better access to the labour market and the 'love-and-relations market', furthermore to meet (and bend) racist and universal beauty standards and as a way to take up another, better accepted, black cultural identity in order to blend into society and avoid the immigration office.

Huidbleekmiddelen

Het gebruik van chemische huidbleekmiddelen komt overal voor waar gekleurde mensen wonen: in Afrika, Azië, Noord- en Zuid-Amerika en West-Europa. In 1995 waren er in Amsterdam-Zuidoost, een 'zwarte wijk' in Nederland, dertig verschillende huidbleekmiddelen verkrijgbaar in etnische winkels. In 1999 waren het er al 45 die inmiddels over de hele stad verkrijgbaar zijn: in etnische winkels en in gewone drogisterijen. Ze worden als cosmetica verkocht en hebben namen als: Dr. Fred Palmer Skin Whitener, Crusader Skin Toning Creme, Tura Medicated Skin Lightener, Skin Succes, Ambi, Venus

de Milo en Fade Out. Deze middelen worden onder andere gefabriceerd in de Verenigde Staten, Engeland, Frankrijk, India en Nigeria. Huidbleekmiddelen kunnen bij langdurig gebruik op een groot oppervlak van de huid ernstige, blijvende schade veroorzaken aan de huid en de organen (Menke et al., 1992; Fitzpatrick et al., 1994, pp. 949-951; Russell et al., 1993, p. 52). Opvallend is dat het gebruik toeneemt, in een tijd dat Nederland steeds meer bekendstaat als een multiculturele samenleving met anti-discriminatiewetgeving en emancipatorische minderhedenorganisaties.

De vraag is: Waarom gebruiken vrouwen in Nederland chemische huidbleekmiddelen? Doen ze dit omdat ze een lichtere huid mooier vinden dan een donkere? Doen ze dit omdat ze denken dat andere mensen een lichte huid mooier vinden? Of heeft het iets te maken met hun positie als gekleurde immigrantenvrouw in de Nederlandse samenleving? De literatuur over deze kwestie is schaars en het onderwerp is nauwelijks uitgediept. In dit artikel willen we aan de hand van een aantal interviews met Ghaneese vrouwen in Amsterdam-Zuidoost het begin van een antwoord proberen te vinden.

Huidskleur: identiteit en maatschappelijke behoefte

Het uitgangspunt van ons betoog is dat huidskleur wordt opgevat als kenmerk van iemands 'raciale' afkomst en de daarbij behorende collectieve identiteiten. Dit betekent dat het chemisch bleken van de huid niet alleen een poging is de huidskleur te manipuleren, maar ook de 'raciale' afkomst en de bijbehorende identiteiten. De huidskleur is tevens onderdeel van het uiterlijk en als zodanig blootgesteld aan 'raciale' en universele¹ schoonheidsnormen. Het huidbleken kan dus ook in verband staan met deze normen. Verder komt manipulatie van de huidskleur niet alleen voort uit een persoonlijke situatie en verlangen, maar ook uit de behoefte van de maatschappij. Wij spreken hierbij van 'behoefte' en niet van 'eisen' of 'normen' omdat de maatschappij de hiërarchische nadruk op huidskleur (en sekse) nodig heeft en er niet zonder kan bestaan. Uit deze behoefte ontstaan eisen en normen. Het woord 'behoefte' drukt de noodzaak en de daarin gelegen kwetsbaarheid uit van de maatschappelijke ordening, terwijl de woorden 'eisen' of 'normen' de indruk wekken dat er sprake is van rechtmatige vordering en kracht. Een ander argument is dat 'normen' en 'eisen' een eindtoestand weergeven, terwijl er juist sprake is van beweging. Door de vrouwenbeweging en de zwarte beweging wordt immers voortdurend getrokken en geduwd aan het bouwwerk van de witte mannelijke dominantie. Door deze druk moet de dominante orde de onderdrukking van zwarten en vrouwen steeds in een ander jasje steken. Eisen en normen worden aangepast, maar de behoefte blijft onverminderd bestaan. Bordo (1993), Marwick (1988), Wolf (1991) en anderen laten de relatie zien tussen het uiterlijk van vrouwen² en maatschappelijke behoeften. hooks (1992) legt de relatie bloot tussen het beeld van zwarte vrouwen en (witte) mannelijke lustgevoelens. In alle gevallen is de esthetische norm een wit Europees uiterlijk.

De relatie tussen de behoeften van de maatschappij en een wit Europees uiterlijk wordt ook gelegd door Schuster (1999, p. 240) in verband met het twintig-

ste-eeuwse immigratiebeleid van onder andere Groot-Brittannië. Hij haalt Foucault aan die uitlegt dat de kapitalistische productiewijze in Groot-Brittannië de bevolkingsgroei noodzakelijk maakte en dat de oplossing deels werd gezocht in immigratie van witte mensen. Uit angst voor het ontstaan van maatschappelijke chaos en uit zorg om de puurheid van de witte soort, hield dit land immigratie van gekleurde mensen tegen.

De problematische omstandigheden rond het onderzoek

Wij hebben ons onderzoek uitgevoerd onder Ghaneese vrouwen in Nederland, omdat één van ons het gebruik per toeval het eerst constateerde onder deze groep vrouwen in Amsterdam-Zuidoost. Tussen 1995 en 1999 werden vijftien Ghaneese vrouwen, tussen de 20 en 45 jaar oud, deels in groepsverband, geïnterviewd. In dit artikel worden sommige van hen met een door henzelf verzonden naam aangeduid. Waar er geen alias is bedacht, hebben wij hun voorletter gebruikt. Daarnaast werden er gesprekken gevoerd met informanten, waaronder winkellende Ghanezen op de markten in Ganzehoeve en Kralenbeek, enkele echtgenoten, leden van de pinkstergemeente (waar veel Ghanezen lid van zijn), welzijnswerkers, winkeliers en Ghanezen die anoniem meewerkten aan een radioprogramma over dit onderwerp op 30 mei 1999 dat door NOVA werd opgenomen voor de tv.

Het onderzoek naar het gebruik van huidbleekmiddelen in Nederland is een moeizame bezigheid. Niet alleen omdat onderzoekinstellingen en subsidiegevers tot nu toe geen belangstelling hebben voor dit fenomeen, terwijl hun infrastructuur en geld noodzakelijk zijn voor wetenschappelijk onderzoek, maar ook omdat het gebruik van huidbleekmiddelen door taboe en geheimzinnigheid is omgeven. Gebruiksters en gebruikers van deze middelen willen er liever niet over praten en vinden dat het niemand wat aangaat.

Onze vragen tijdens de interviews betroffen de redenen voor het gebruik, de doelen die de vrouwen hiermee nastreefden, hoe ze zich voelden met hun eigen huidskleur en met hun gebleekte huid, hoe ze hiertoe waren gekomen, of ze zich bewust waren van de gezondheidsrisico's en of ze er ooit mee zouden stoppen. Ook wilden we weten wat hun maatschappelijke omstandigheden waren. De respondenten gaven meestal alleen antwoord op vragen over hun motieven en de praktijk van hun gebruik. De meesten wilden geen vragen beantwoorden over hun persoonlijke omstandigheden, noch over de sociale en psychische factoren die een rol hebben gespeeld bij hun besluit te beginnen met huidbleken en ermee door te gaan. Zaken als burgerlijke staat, opleiding, beroep en inkomen lieten ze nadrukkelijk buiten beschouwing,

exogene ochronosis

of ze vertelden een vaag verhaal over een kennis van een kennis. De tegenzin om hierover te praten komt grotendeels voort uit het feit dat Ghanezen meestal worden gezien als 'illegalen'. Sinds de crash van het El Al vliegtuig op de Bijlmermeer in 1992, toen bleek dat het aantal Ghanezen in Nederland veel groter is dan officieel bekend is, zijn ze huiverig vragen te beantwoorden. Dit blijkt ook uit het artikel van Glerum & Glerum (1999). De respondenten waren bang dat informatie over hun werkplek, inkomen en gezinssamenstelling zou kunnen leiden tot 'een kloppop de deur' van de vreemdelingenpolitie. Hun behoefte om onzichtbaar te blijven leidde ertoe dat slechts één Ghanese respondente opname van het gesprek toestond.

Een ander onderzoeksprobleem is dat er weinig socio-demografische gegevens zijn over de Ghanese bevolkingsgroep. Vanwege hun geringe aantal staan ze in de socio-demografische statistiek niet als aparte categorie gecodeerd, aldus medewerkers van het Arbeidsbureau Zuidoost en het Arbeidsbureau Amsterdam. Meestal zijn ze samen met andere Afrikaanse groepen ondergebracht in de categorieën 'derde wereld', 'overigen' en 'overige niet-geïndustrialiseerde landen'. In de literatuur vallen ze onder de categorie allochtonen, zwarten of buitenlanders. Als ze wel als groep worden vermeld, gebeurt dit willekeurig naar nationaliteit en/of geboorteland waardoor het niet mogelijk is vergelijkingen te maken om ontwikkelingen te ontdekken. Hun maatschappelijke situatie kan alleen maar afgeleid worden uit algemene cijfers over 'allochtonen'.¹

Ondanks de problematische onderzoeksomstandigheden hebben wij gemeend onze onderzoeksresultaten, hoe summier die soms ook zijn, te moeten publiceren: omdat huidbleekmiddelen schadelijk kunnen zijn voor de gezondheid en het gebruik een bepaald licht werpt op onze maatschappij. Het resultaat is een verkenning, die kan aanzetten tot verder onderzoek en debat.

Chemische huidbleekmiddelen: de medische gevolgen

Het meest populaire huidbleekmiddel op dit moment is hydrochinson. Hydrochinson bevattende huidbleekmiddelen kunnen ernstige (huid)ziekten veroorzaken. Niet alleen vanwege de schadelijkheid van de blekende substantie, maar vooral wanneer er te hoge concentraties van worden gebruikt en de gebruikers deze middelen verkeerd, te lang en over een te groot oppervlak van de huid gebruiken (Gomes et al., 1995, pp. 60-66). Enkele goed gedocumenteerde, aan hydrochinson-gebruik gerelateerde huidziekten zijn: exogene ochronosis (de huid krijgt een donkere, roetachtig zwarte kleur en een bobbelige structuur door

degeneratie van het collageen en de elastinevezels), vitiligo (depigmentatie), leucomelanoderma-en-confetti (stipjesachtige depigmentatie). Al deze ziekten kunnen verder gepaard gaan met een diffuse oranjebruine nagelverkleuring. Mogelijk heeft hydrochinson ook carcinogene eigenschappen en veroorzaakt het nierziekten. Het is niet precies bekend waarom hydrochinson zowel een blekende als een ochronotische (zwarter makende) werking heeft. Wel is aangetoond dat hydrochinson in lage concentraties een blekende werking heeft doordat het de werking van het enzym tyrosinase afremt. Tyrosinase is een enzym dat meehelpt het pigment melanine te vormen in de pigmentcellen. Hogere concentraties hydrochinson schijnen het enzym juist te stimuleren tot hyperpigmentatie (Menke et al., 1992; Fitzpatrick et al., 1994²). Huidbleekmiddelen schieten na jarenlang intensief gebruik dus hun doel voorbij.

Vanwege de bewezen schadelijkheid is de wettelijk toegestane concentratie hydrochinson sinds een aantal jaren teruggebracht tot 2%. De Nederlandse overheid heeft deze normstelling, net als de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Nigeria, overgenomen van Zuid-Afrika. Het is echter nooit bewezen dat hydrochinson in een lage dosering veilig is. In Zuid-Afrika, waar al meer dan zestien jaar de limiet van 2% geldt, blijkt het aantal mensen dat ten gevolge van het gebruik van hydrochinson bevattende huidcrèmes aan exogene ochronosis lijdt, sterk te zijn toegenomen (Amamoo, 1993, p. 31). De Scientific Committee on Cosmetics and Non-Food Products (SCCNFP) van de Europese Unie heeft naar aanleiding van de klachten in verschillende Europese landen onderzoek laten doen. In november 1998 bracht zij een negatief advies uit over het gebruik van hydrochinson in cosmetica. Dit heeft (nog) niet tot wetgeving geleid (SCCNFP, 1999). Behalve de legale producten zijn er ook illegale producten met meer dan 2% hydrochinson verkrijgbaar op de Nederlandse markt. Dit blijkt uit twee rapporten uit 1993 en 1997 van de Keuringsdienst van Waren van Enschede, afdeling cosmetica (Weijland et al., 1990, p. 7; 1997). In de volgende paragraaf beschrijven wij waarom onze respondenten ondanks de gezondheidsrisico's toch huidbleekmiddelen gebruiken.

Motieven, rationalisaties en doelen van de Ghanese gebruikers

'I don't want to look black, I want to look nice,' zei Aheera Dede (1966) in 1995 in antwoord op onze vraag waarom zij haar huid bleekte. 'People don't like you, if you are too black...' Zij was één van de vijftien Ghanese respondenten die wij in de loop der jaren hebben kunnen interviewen en net als de anderen vindt zij dat een zwarte huidskleur niet samengaat

met uiterlijke en innerlijke aantrekkelijkheid. De respondenten zijn van mening dat een lichte huidskleur in Afrika en Europa nog steeds een vereiste is als je aanspraak wilt maken op schoonheid, rijkdom, sociale status, een goede baan, liefde en vriendschap.

Behalve respondente W. (1953) zeiden alle respondenten dat ze niet vanwege witten met bleken waren begonnen, maar vanwege zwarte mannen. Dit komt overeen met Amamoo's bevindingen dat zwarte mannen in Ghana een hoofdrol spelen bij het besluit van vrouwen om hun huid te bleken. Onze respondenten bleekten niet alleen om raciale, etnische en culturele discriminatie te vermijden, maar ook om niet lastiggevallen te worden, om zich aantrekkelijk, mooi, modern, zeker en gerespecteerd te voelen en om niet voor dom, achterlijk en lelijk te worden uitgemaakt. Ze vonden dat ze in Europa met een zwarte huidskleur opvielen in de menigte, terwijl ze er juist in wilden opgaan. Een lichtere huidskleur, zoals 'gemengdbloedige' zwarten uit de Caraïben die hebben, zou hen daarbij kunnen helpen. Sommigen wilden wel opvallen, maar dan met een lichtere huid.

Verder wilden ze er westers uitzien. Ze vonden dat een lichtere huidskleur westerse kleding beter deed uitkomen. Ook dachten ze dat een lichtere huidskleur en een westers uiterlijk de toegang tot de arbeidsmarkt zou verbeteren en dat ze gemakkelijker een echtgenoot of vriend zouden vinden. 'I want everything white women take for granted,' vatte één respondente het voor ons samen.

Uit hun motieven blijkt dat een zwarte huidskleur nog steeds negatieve connotaties heeft zoals lelijk, dom, niet-westers, niet-modern. Dit betekent niet dat zij het hiermee eens waren. Het betekent alleen dat ze niet die negatieve indruk wilden wekken die een zwarte kleur oproept. Hun motief dat ze zich zekerder wilden voelen betekent dat een zwarte huidskleur hen onzeker maakt en een lichtere huid dit tenietdoet, ondanks hun angst voor ziekten en bijverschijnselen.

De behoefte aan een lichtere huidskleur hangt ook samen met de typische betekenis van het begrip schoonheid. In Ghanese ogen betekent schoonheid ook 'schoon zijn', niet vies zijn. Zwart zijn wordt dus geassocieerd met vies zijn. Een plaatsvervangend mannelijk hoofd van een Ghanese organisatie vertelde dat de vrouwen die op het land werkten van oudsher zeer sterke zeep gebruikten om hun huid schoon te maken. In de jaren vijftig was er een zeep, Asepo, verkrijgbaar die de huid niet alleen schoonmaakte, maar ook zacht en licht maakte. Deze werd heel populair en in toenemende mate gebruikt. De vrouwelijke informanten bevestigden zijn verhaal en zeiden dat schoon en hygiënisch zijn hetzelfde ging betekenen als lichter van kleur zijn. Daar schoon en hygië-

nisch voor Ghanese vrouwen een teken van mooi is, is een lichtere huid sluipenderwijs een teken van schoonheid geworden. Ze zeiden verder dat veel mannen en vrouwen in Ghana blekende zepen en crèmes gebruiken vanwege de schoonmakende en huidverzachtende uitwerking. De blekende werking vinden ze mooi meegenomen. Een informante vertelde tenslotte dat men in Ghana verwacht dat degenen die naar het buitenland gaan, rijk en lichter gekleurd naar huis terugkomen. Sociale controle, 'peer pressure' (groepspressie), alsmede de Ghanese schoonheidsopvattingen blijken ook motieven te zijn om te bleken.

Onze volgende vraag betrof hun bereikte doelen: wat heeft een gebleekte huid je opgeleverd? De respondenten konden deze vraag niet eenduidig beantwoorden. Dit kwam deels omdat ze derden geen informatie wilden geven over hun feitelijke sociale omstandigheden en deels omdat ze geen harde bewijzen hadden. Het is immers moeilijk om in de complexe context van het dagelijks leven met zekerheid aan te geven wanneer er sprake is van racisme. Nog moeilijker is het om aan te geven dat hun gebleekte huid racisme opheft. Andere factoren kunnen ook een rol spelen. Bovendien bevonden ze zich niet in een testsituatie waarin ze dezelfde toestand de ene dag met een donkere huid en de andere dag met een lichtere huid beleefden en konden zeggen of er sprake was van verslechtering of verbetering. Ze konden slechts aangeven dat ze bij het nastreven van hun doelen met racisme werden geconfronteerd, wat aannemelijk klinkt, en dat ze hoopten dat dit zou verminderen met een lichtere huidskleur.

We hebben dus geen hard bewijs voor het verband tussen hun maatschappelijke positie enerzijds en de nagestreefde doelen, (rassen)discriminatie en hun (gebleekte) huidskleur anderzijds. Wel weten we dat zwarte vrouwen meestal onder aan de sociaal-economische ladder staan. Eén universitair-opgeleide respondente (F.) werkte bij een Afrikaanse Welzijnsstichting in Amsterdam-Zuidoost. De andere vrouwen werkten in de schoonmaak, in de bollenkwekerijen en in kantines. Enkelen hadden een uitkering. Meestal verdienden zij wat bij met koken en haarverzorging.

Uit deze summiere maatschappelijke gegevens en hun motieven concluderen wij dat een gebleekte huid hun geen bewijsbare, tastbare beloningen geeft in de vorm van betere maatschappelijke omstandigheden, maar wel een beter gevoel, waardoor ze de wereld zekerder tegemoet kunnen treden.

De praktijk van het chemisch bleken van de huid

De beloning voor een gebleekte huid lijkt vooral in de immateriële sfeer, hun gevoel, te liggen: ze voelen zich prettiger, aantrekkelijker, zekerder, moderner, westers, niet dom, et cetera. Het gaat hen om de indruk die de vrouwen van zichzelf creëren en die ze op anderen (denken te) maken. Ze kunnen dan ook moeilijk met bleken stoppen, ondanks de gezondheidsrisico's. W. had progressieve exogene ochronosis op haar gezicht en enkels, maar kon pas stoppen na intensieve voorlichting en begeleiding van het Nederlands Instituut voor Pigmentstoornissen (SNIP/AMC) waar ze onder behandeling was. Toen ze de vlekken net had, gebruikte ze veel sterkere producten in de hoop dat de vlekken dan wel zouden verdwijnen. En in eerste instantie wilde ze ook sterkere producten van het SNIP. Hoewel het haar uiteindelijk lukte te stoppen, had ze erg veel moeite haar eigen huidskleur te aanvaarden.

Net als de andere respondenten vond zij het de moeite waard gezondheidsrisico's te nemen. Ze verhoogden de risico's door verkeerd gebruik van de producten. Zo hielden ze zich niet aan de gebruiksaanwijzingen op de verpakking, voorzover aanwezig. Om sneller en beter resultaat te krijgen, gebruikten ze verschillende blekende producten door elkaar, zoals medicinale blekende zepen en crèmes. Ook mengden ze producten van verschillende sterkte en combineerden ze depigmenterende medicijnen en cosmetica. Mary (1960) vertelde dat zij net als vele anderen, een mix maakte van Clear Essence Soap en het medicament Bethamethason Dipropionate. Dit is een medicijn voor psoriasis dat de bloedvaten vernauwt, waardoor het lijkt alsof de huidskleur lichter wordt. Verder maken ze zeep in water zacht tot een soort crème, smeren het uit over hun lichaam en laten het intrekken. Yaa Ahiaa (1955) smeerde zich tweemaal per dag in en liet het spul vijf minuten intrekken alvorens zich af te spoelen. Ze vertelde dat anderen de zeep langer laten intrekken, afhankelijk van de zwarteheid van hun kleur en het resultaat dat ze verlangen. Een andere respondente vertelde dat ze zich, net als een heleboel andere vrouwen, helemaal insmeert met medicinale cosmetica voor donkere vlekken. Deze cosmetica is alleen op recept verkrijgbaar voor tijdelijk en plaatselijk gebruik.

Van de vijftien respondenten hadden drie huidproblemen. Aheera had nog de minst gevaarlijke problemen. Haar gezichtshuid was erg dun, rood en gezwollen, vooral rondom haar ogen. Op haar wangen had ze een heleboel geïnfecteerde puistjes. Ze wilde graag stoppen, maar ze durfde niet uit angst dat ze zwarter zou worden dan ze van nature was. Andere gebruikers hadden deze angst ook. Aheera's witte vriend

wist niets af van haar gebruik. Ze was dan ook bang dat hij haar zou verlaten als ze opeens zwarter zou worden. Mary had grotere problemen. Hoewel er geen diagnose was gesteld, was het duidelijk dat ze net als W. aan exogene ochronosis leed. Ze had een doffe roetzwarte plek op haar neus. Ze wist wat er aan de hand was, maar kon toch niet stoppen. Ze kon niet leven met haar eigen huidskleur. Evenals W. gebruikte zij ook sterkere, illegale middelen.

W. vertelde dat haar omgeving (vooral vrouwelijke familieleden en vrienden) meteen vragen begon te stellen toen ze gestopt was: 'If they see your face is becoming darker, darker, black, they will tell you... just buy this cream, buy this soap... is good for you. That is how we love each other.' De andere respondenten bevestigden dat de zwarte gemeenschap elkaar goed in de gaten houdt, advies geeft en goede producten aanbeveelt. W. ervoer dit niet als een druk, maar meer als een teken van liefde en betrokkenheid. Ze wilden elkaar helpen om een kostbaar bezit te krijgen, want ze wisten in Ghana allemaal dat: 'Kokoo kum akyere.' Volgens een Ghanese cultureel-anthropoloog betekent dit Ghanese gezegde dat een lichte huidskleur lelijkheid tenietdoet. De zwarte mannen die ik in de Bijlmermeer in de winkels, op straat en tijdens de radio-uitzending sprak, waren het met deze opvatting eens: een lichtere huid maakt een zwarte vrouw mooier. Wel keurden ze het gebruik van huidbleekmiddelen af omdat het onnatuurlijk was. Sommigen zeiden dat de vrouwen ervan gingen stinken.

Uit de praktijk blijkt dat de vrouwen vaak op een onverantwoorde wijze met de producten omgaan. Sommigen beseffen dit en weten ook welke ziekten ze kunnen krijgen. Toch lijkt de ernst van de situatie niet tot hen door te dringen. Hun houding is te vergelijken met die van gebruikers van genotmiddelen en cosmetische chirurgie: niet iedereen krijgt levercirrose of longkanker of auto-immuunziekten. Dus nemen ze het risico, omdat de beloning, een goed gevoel, zo groot is.

Maatschappelijke achtergronden

Leven in een geracialiseerde samenleving

Veel mensen voelen zich op zichtbare en onzichtbare wijze gedwongen te voldoen aan bepaalde eisen met betrekking tot het uiterlijk. Tegenwoordig komen deze eisen voort uit onze geglobaliseerde en 'geracialiseerde' samenleving waarin rijkdom en macht ongelijk zijn verdeeld. In een geracialiseerde samenleving worden mensen voortdurend op basis van uiterlijk, cultuur en groepsidentiteit met wisselende methodes in sociaal ingevulde, hiërarchisch geordende categorieën geplaatst.

Iedereen, witten zowel als zwarten, wordt er in meer of mindere mate mee geconfronteerd. Deze machtsongelijkheid wordt niet alleen instandgehouden met behulp van politieke, economische en militaire maatregelen, maar ook met ideeën over ras en huidskleur (het uiterlijk) die deze ongelijkheid rechtvaardigen. Zowel witte als gekleurde/zwarte mensen internaliseren deze ideeën. Zij leggen zich erbij neer of accepteren bewust of onbewust dat ras en huidskleur de voornaamste determinanten zijn voor maatschappelijke acceptatie en lotsverbetering. Zwarten leren dit spelenderwijs zoals uit het volgende, algemeen bekende Amerikaanse versje blijkt: *If you're light, you're all right; if you're brown, stick around; but if you're black, get back* (Boateng, 1999, p. 33; Neal & Wilson, 1989).⁴

Wij denken dat (de acceptatie van) ongelijkheid nu moeilijker aan te wijzen en te bestrijden is dan in de jaren zestig, omdat westerse maatschappijstructuren complexer zijn geworden, die van Nederland in het bijzonder. Naast 'raciale' en culturele discriminatie (op grond van een minder ontwikkeld geachte cultuur⁵) spelen ook andere ordeningssystemen een discriminerende rol, zoals seksisme, kapitalisme, ideeën over het uiterlijk (schoonheid, gewicht, validiteit), ideeën over seksuele voorkeur, levensbeschouwing en leeftijd. Hierdoor wordt de werking van racisme versluierd. Deze systemen en ideeën kunnen, los van elkaar of met elkaar verweven, invloed hebben op iemands leven. Het resultaat is dat zwarten en witten ook onderling binnen hun eigen groep verschillende en diverse historische achtergronden, ervaringen, identiteiten en prioriteiten hebben.

De verschillen binnen de witte en zwarte 'experience' (of posities) hebben tot gevolg dat er in de voormalige koloniën en in de 'moederlanden' ook zwarten met goede banen en een hoge sociale status zijn en witten met slechte banen en een lage sociale status. Deze ontwikkeling werkt eveneens versluiering in de hand, omdat het lijkt alsof zwarten en witten gelijke kansen hebben en hun situatie altijd het gevolg is van individuele prestaties.

De huidige nadruk op diversiteit in beleidnota's en -voorstellen en in theorievorming kan ook versluierend werken. Het wekt de indruk dat witte en zwarte posities als regel naast elkaar voorkomen, terwijl dit uitzonderlijk is. Volgens ons is nadruk op diversiteit in een geracialiseerde samenleving een zoethoudertje en een functie van het systeem, daar hiermee de indruk wordt gewekt dat alle zwarten gelijkwaardige posities kunnen bemachtigen, terwijl dit slechts voor een handvol is weggelegd. De groep is doorgaans net groot genoeg om verzet

tegen het systeem te voorkomen. Een ander argument is dat de nadruk op diversiteit in beleid en beleidsvoorstellen racisme niet heeft opgeheven. In *Vershil zonder scheidslijnen* (1999) stelt Ann Phoenix dat verschil en diversiteit beide hanteerbare concepten zijn voor theorievorming en politiek handelen, daar zij beide deel zijn van de zwart/witte ervaring. Maar wij gaan ervan uit dat verschil in onze tijd een grotere rol speelt dan diversiteit en leggen daar de nadruk op, zonder ons overigens schuldig te willen maken aan reductionisme.

De versluiering neemt nog verder toe doordat veel westerse landen en hun voormalige koloniën anti-discriminatiewetgeving en etnische emancipatie- en welzijnsorganisaties hebben, waardoor het lijkt alsof racisme effectief wordt bestreden en geen rol van betekenis meer kan spelen. Wat verder aan dit beeld bijdraagt is dat zwarten uit schaamte vaak niet durven te klagen over racisme. Vooral niet nu veel witten en succesvolle zwarten nadrukkelijk de opvatting uitdragen dat het individu ongeacht huidskleur zijn lot in eigen hand heeft.

Door deze ontwikkelingen, opvattingen en manipulaties lijkt het alsof racisme geen rol van betekenis meer speelt. Dat racisme nooit is weggevoest bewijst Carter A. Wilson met zijn studie *Racism. From slavery to advanced capitalism* (1996). Hij laat zien dat racisme door verschillende gedaanten aan te nemen als krachtig ordeningsprincipe werkzaam kan blijven. Hij stelt dat veranderingen in de productiemethode veranderingen tot gevolg hebben in de manieren waarop de bezitters van productiemiddelen en kapitaal zwarten onderdrukken en discrimineren. Zo werden zwarten in de VS tijdens de slavernij eerst als slaaf onderdrukt, uitgebuit en gediscrimineerd. Vervolgens werden ze in het industriële tijdperk gemarginaliseerd, onderdrukt en werkloos gemaakt. En tenslotte worden ze in onze tijd tevens blootgesteld aan meta-racismetheorieën van mensen als Herrnstein en Murray (1996) en D'Souza (1995). Voor Nederland ligt de situatie iets anders omdat de zwarten voorheen ver weg, in de kolonie, werden uitgebuit. Maar toen een deel van hen naar Nederland emigreerde, kregen ook zij te maken met de verschillende gedaanten van racisme (Essed, 1984). Een groot deel van hen maakt tegenwoordig deel uit van het leger werklozen en gemarginaliseerde weinig-verdieners. Daarnaast zijn bepaalde beroepen, zoals de verpleging en de schoonmaakbranche geracialiseerd, mede door het systeem van positieve actie (zie de volgende paragraaf). Ook metaracisme komt hier voor. Maan-

denlang werden de intellectuele vermogens van allochtonen ter discussie gesteld. (Zie hiervoor het debat naar aanleiding van het interview met de emeritus-hoogleraar Kohnstamm in *de Volkskrant* van 31 maart 2000.) Het chemisch huidbleken vindt plaats in deze ingewikkelde maatschappelijke constellatie.

Arbeidsmarkt, racisme en het immigratiebeleid in Nederland

Zoals eerder is vermeld, komen de Ghanesez vanwege hun geringe aantal nauwelijks voor in de statistieken. Ook veranderen in de loop der jaren de benaming en de definiëring van de categorieën waarin zij worden gecodeerd. Daarbij worden de categorieën niet consequent gebruikt op alle onderzoeksgebieden. Verder valt de groep met de Nederlandse nationaliteit vaak buiten deze categorieën. Al deze zaken maken het moeilijk de uitspraken van onze respondenten binnen de maatschappelijke context te plaatsen. Toch is dit nodig, aangezien zij hun gebruik aan de maatschappij relateren. Zij hebben het immers over een maatschappij die hen op basis van hun uiterlijk afwijst en hun negatieve gevoelens bezorgt. Daarom volgt hieronder een beknopt verslag aan de hand van enige statistische gegevens en literatuur over de Nederlandse arbeidsmarkt, racisme en het immigratiebeleid.

Hoewel de term allochtonen een uitdrukking is voor mensen die van elders komen, wordt hij meestal gebruikt om mensen met een gekleurde huid aan te duiden. Onze Ghanese respondenten vallen binnen deze categorie. Wij nemen dan ook aan dat de algemene situatie van allochtonen min of meer ook voor hen geldt. Toen wij ons onderzoek in 1995 startten, was de werkloosheid in Amsterdam onder 'overige allochtonen' 45% en onder autochtonen 9,3% (Jaarboek Amsterdam in Cijfers, 1996, p. 358). Per 1 januari 1997 besloeg de categorie 'niet-werkende werkzoekenden' onder personen afkomstig uit 'buitenland: niet-geïndustrialiseerde landen' 23% en onder 'Nederlanders en geïndustrialiseerde landen' 13% (Jaarboek Amsterdam in Cijfers 1998, p. 228). Het grote verschil in arbeidsmarktpositie tussen autochtonen en allochtonen is afhankelijk van vele factoren waarop wij niet zullen ingaan. Wij willen volstaan met de vermelding dat zwarte vrouwen in Nederland een slechtere arbeidsmarktpositie hebben dan witte vrouwen (Sociale en Culturele Verkenningen, 1994, pp. 95-127) en dat racisme hierin een rol speelt. Volgens Veenman (1995) geven werkgevers uit vooroordeel en irrationaliteit de voorkeur aan jonge, gezonde, witte mannen. Ook is er een zeke-

re onwil van werkgevers en wit personeel om mee te werken aan positieve actie, een beleid ter verbetering van de achterstandssituatie van zwarten en andere allochtonen op de arbeidsmarkt (Yenal, 1995; GAO-rapport Utrecht, 1995; GAO-rapport Rotterdam, 1996; Van Beek, 1993). Overigens komt de weerstand tegen positieve actie niet alleen voor bij mensen met bepaalde 'raciale' voorkeuren, maar ook bij voorstanders van verbetering van de situatie van zwarten. Blijkens een onderzoek in Amsterdam uit 1988 reproduceert een dergelijk beleid racisme en dirigeert het zwarte en migrantenvrouwen in bepaalde sectoren van de arbeidsmarkt, zonder hun algemene sociaal-economische positie te verbeteren (Kempadoo, 1988). Deze stelling is nog altijd niet weerlegd. Verder blijken andere regeringsmaatregelen ter verbetering van de achterstandspositie van allochtonen te beperkt en inadequaat te zijn en niet voldoende gecontroleerd of gesanctioneerd te worden (Bovenkerk, 1986, pp. 16, 110-137; GAO-rapport Utrecht, 1995; GAO-rapport Rotterdam, 1996).

Racisme speelt niet alleen een rol op de arbeidsmarkt, maar ook in het immigratiebeleid. In tegenstelling tot de Britse regering heeft de Nederlandse regering lange tijd geprobeerd huidskleur geen rol te laten spelen in haar toelatingsbeleid (Schuster, 1999, p. 245). Dit veranderde definitief toen zij het Verdrag van Maastricht in 1992 mede ondertekende. Met dit verdrag worden vrouwen (en mannen) van buiten Europa geweerd. Degenen die worden toegelaten, worden verschillend behandeld. Afhankelijk van hun situatie krijgen ze verschillende soorten verblijfsstatussen, waardoor ze binnen verschillende migrantencategorieën met verschillende soorten rechten en plichten vallen. Volgens Lutz (1996) maakt dit immigratiebeleid vrouwen afhankelijk van hun mannen en van de staat, en laat het hen weinig keuzemogelijkheden. Lutz constateert verder dat zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwen een slechtere maatschappelijke positie hebben dan witte Nederlandse vrouwen. Degenen die niet worden toegelaten maar het land toch binnenkomen, raken verzeild in de illegaliteit.

Omdat zwarte vrouwen op dit moment van onze geschiedenis meestal niet uit Europa komen en op grond daarvan worden geweerd, zal een zwarte huidskleur eerder met illegaal verblijf worden geassocieerd dan een witte of bruine huidskleur. Zo bevestigden een politieagent en een Tweede Kamerlid dat zwarte prostituees eerder worden aangehouden in de jacht op illegalen dan hun lichtere/witte collega's (Gomes, 1997a, p. 25 en 1997b, p. 36).

Hoewel Nederland een 'multiculturele' samenleving is met anti-discriminatiewetgeving en etnische emancipatieprogramma's, is er geen maatschappelijke gelijkheid in de 'rasverhoudingen'. Onze respondenten leven in een maatschappij waarin zwarte vrouwen geconfronteerd worden met racisme op de arbeidsmarkt, alledaags racisme (Essed, 1984²), institutionele discriminatie ten gevolge van het immigratiebeleid, sekse- tijdsdiscriminatie en 'colorism'. De term 'colorism' wordt in Amerika gebruikt om aan te geven dat er binnen de witte en de zwarte gemeenschap sinds de dagen van de slavernij een voorkeur bestaat voor een lichtere huidtint. Deze wordt hoger gewaardeerd (Goffe, 1999, p. 28) en geeft de bezitter meer privileges, terwijl een donkerder tint psychische ellende kan veroorzaken (Neal & Wilson, 1989, pp. 323-333).

Debat

Literatuur over het chemisch huidbleken

In hoeverre biedt de bestaande literatuur over het chemisch huidbleken nog extra aanknopingspunten ter verklaring van het gebruik? Uit de literatuur blijkt dat het chemisch bleken van de huid een wijdverspreid en toenemend fenomeen is dat voorkomt in landen waar mensen met een gekleurde huid wonen. De indruk is dat het gebruik van huidbleekmiddelen niet beperkt blijft tot mensen van een bepaalde etnische groep, sekse, leeftijd, sociale klasse of van een zwartgetinte huidskleur. Gekleurde mensen uit alle gelederen van de maatschappij en met alle huidtinten schijnen hun toevlucht tot deze middelen te nemen, meestal om er maatschappelijk en economisch beter van te worden (Aka, 1997; Amamoo, 1993-1994; Azuma, 1995; Boyle & Kennedy, 1984; Didillion et al., 1988; Easton, 1998; Etcoff, 1999; Gomes et al., 1995; Hall, 1995; Kovalski, 1999; Mahé et al., 1994; Robins, 1991; Russell et al., 1993; Thiam, 1986; Yuan-Li Liao et al., 1999; Zuidema, 1992).

Er zijn meer publicaties over de medische gevolgen van het gebruik van chemische huidbleekmiddelen dan over de maatschappelijke en psychologische context. In de meeste gevallen beperkt deze laatste soort publicaties zich tot het signaleren van het fenomeen. Slechts in enkele gevallen hebben onderzoekers een poging tot verklaring en theorievorming gedaan. Deze auteurs hebben zich ertoe beperkt het gebruik te relateren aan racisme, zonder aandacht te schenken aan andere factoren die ook een rol spelen. Zo schrijft de Afrikaanse feministe Awa Thiam (1986) dat huidbleekmiddelen

een gift met een tweevoudig doel zijn van witten aan zwarten. Het eerste doel zou zijn de zwarten een middel te verschaffen om zichzelf lichter te maken zonder voor een lichter nageslacht met witten te moeten paren, met als bijkomend voordeel dat het witte ras hierdoor puur kan blijven. Het tweede doel zou zijn het zwarte ras met deze gevaarlijke middelen uit te roeien.

Minder radicaal, maar ook met oog voor de context van de raciale ongelijkheid is het onderzoek van Didillion et al. (1988) waarin de auteurs zeggen dat het gebruik van chemische huidbleekmiddelen in Zaïre (Kongo) het resultaat is van koloniale onderdrukking en verheerlijking van de witte huidskleur. In 1993 ontdekte Nana Ama Amamoo dat in Ghana en andere Afrikaanse landen ook andere factoren een rol spelen. Deze factoren liggen eveneens in de sfeer van (koloniale) onderdrukking, maar zijn volgens haar terug te brengen tot één ding: de wens van vrouwen om (zwarte) mannen te behagen. De Caribische auteur Ronald Hall (1995) noemt het huidbleken een syndroom, waarmee hij aangeeft dat psychische factoren een rol spelen en dat er meer aan de hand is dan alleen maar een ander kleurtje aannemen. Helaas geeft hij geen verdere informatie over de psychische gesteldheid van de gebruikers. Wel beargumenteert hij dat het huidbleken de ultieme vorm van culturele assimilatie is in antwoord op culturele dominantie, een stelling waar we straks nog op terug zullen komen. Hall wijdt daarbij uit over de voorkeur voor een lichtere huidskleur onder mensen van Indiase afkomst. Hiermee laat hij zien dat het huidbleken niet alleen voorkomt in situaties van interraciale oppressie, maar ook in situaties van intra-etnische discriminatie die weer het gevolg is van geïnternaliseerde ideeën over witte superioriteit. In een artikel in *The Guardian Weekly* dat is overgenomen uit *The Washington Post* relateert Kovalski (1999) het gebruik in Jamaica aan een identiteitscrisis van de gebruiksters. Jammer genoeg gaat de auteur daar niet verder op in en vertelt hij ons evenmin of het huidbleken de crisis vermindert of juist verergert.

Bovengenoemde opvattingen over het huidbleken geven het idee dat gebruikers één-dimensionale, misschien wanhopige mensen zijn die met hun gebruik reageren op racisme en intra-etnische discriminatie. Uit de motieven en de praktijksituatie van onze Ghanese respondenten is echter gebleken dat de situatie vaak complexer is dan ze wordt weergegeven in de huidige literatuur.

Tussen racisme en empowerment

Voor onze Ghanese respondenten komt de druk om te bleken voort uit ervaringen met interraciale en intra-raciale discriminatie in Nederland en Ghana, uit geracialiseerde en universele schoonheidsnormen, en uit opvattingen en bemoeienissen van familie- en vriendenkring.

Behalve W. die eerst 'pure white' wilde worden en pas later genoeg wilde nemen met een 'chocolate colour' (en ook daarvan moest afzien), wilde geen van de andere respondenten wit worden. Ze benadrukten dat ze de lichtere huidskleur van zwarten met gemengd bloed nastreefden. Ze vonden deze zwarten mooier dan de Afrikanen. Hun zwartheid was gematigder, 'sophisticated' en daardoor acceptabeler. Herhaaldelijk zeiden ze dat ze mijn huidskleur en die van een andere Surinaamse interviewster wilden hebben. Zij hadden gemerkt dat Surinaamse zwarten in Nederland betere maatschappelijke posities hebben dan andere zwarte minderheden en ook dat deze tot op bepaalde hoogte minder moeite hebben om opgenomen te worden in de Nederlandse cultuur. De lichtere huidskleur en de grotere bekendheid met, en opname in de Nederlandse cultuur, zijn grotendeels het gevolg van driehonderd jaar Nederlands kolonialisme. Wij menen dat deze huidskleur in zekere zin de door het kolonialisme veroorzaakte verwantschap vertegenwoordigt met het 'witte' ras, het 'witte' uiterlijk en 'witte' superioriteit. Bovendien wekt deze huidskleur de suggestie dat de bezitters ervan aangepast zijn aan en vertrouwd zijn met de westerse cultuur. In het licht hiervan is het huidbleken niet alleen een poging de huidskleur te veranderen, maar ook een poging historische verwantschappen aan de dominante groep en de hierop gebaseerde culturele (collectieve) identiteit(en) te creëren. De Ghanese respondenten willen niet alleen voldoen aan 'raciale' en schoonheidseisen, ze willen ook cultureel aangepast (niet dom, modern en westers) overkomen. Dit zijn immers voorwaarden voor deelname aan en opname in de hoofdcultuur.

De huidskleur is als 'raskenmerk' een biologisch gegeven dat cultureel wordt ingevuld. Sinds de dagen van slavernij en westers kolonialisme wordt een witte huidskleur met superioriteit geassocieerd en een zwarte huidskleur met inferioriteit (Bremen, 1990). Hall (1995) beargumenteert dat huidbleken de ultieme vorm van culturele assimilatie is. Daar de kleur van de dominante cultuur wit is, en het vanwege racistische discriminatie meestal niet voldoende is om je als zwarte de cultuur van de dominante groep eigen te maken, vereist assimilatie volgens hem meer dan een aanpassing aan de cultuur: het vereist een witte kleur.

Het aannemen van een witte of lichtere kleur kan dan inderdaad, zoals Hall zegt, als een vorm van culturele assimilatie worden gezien. Toch wringt hier de schoen omdat assimilatie een tweerichtingsproces is, waarbij de dominante, ontvangende groep wordt verondersteld 'hulp' te bieden bij het assimileren en de betrokkenen volledig te accepteren.⁶ Gebeurt dit ook altijd? Kan iedere zwarte door middel van een lichtere/witte huid cultureel assimileren, dat wil zeggen, net als een witte opgaan in de maatschappij met alle privileges vanden? En kan iedere 'gebleekte' voor een witte doorgaan? Nee. Alleen lichter gekleurde zwarten met een kaukasische fysionomie zullen de kleur van de dominante groep kunnen aannemen en geaccepteerd worden, mits zij aan andere culturele eisen voldoen. De donkerder groepen met een negroïde uiterlijk zullen alleen de kleur van de 'gemengdbloedigen' kunnen aannemen en de hieraan gerelateerde, mindere maatschappelijke positie. Huidbleekmiddelen zijn als cultureel assimilatiemiddel dus alleen voor een kleine groep weggelegd. Bovendien garanderen ze geen acceptatie door de dominante groep. Het succesvol opgaan in een ander milieu ('pass over') is afhankelijk van vele factoren en wordt niet alleen bepaald door de inspanningen van het individu, maar ook door de ontvangende, dominante groep die beschikt over een scala aan uitsluitingsmechanismen, en door de eigen 'raciale' groep waartoe de persoon behoort. Zo blijken in Amerika mensen met een wit uiterlijk volgens de Amerikaanse wetgeving toch als zwart bestempeld te moeten worden, wanneer ze ergens een druppel zwart bloed in hun familielijn hebben. Deze mensen kunnen alleen succesvol voor wit doorgaan, wanneer ze volledig breken met hun familie en vrienden. Zulke mensen leven vaak in vrees voor onmaskering en zijn soms bang kinderen te nemen uit angst dat hun afkomst uit zal komen (Piper, 1992, pp. 12-15).

Wat de Ghanese respondenten betreft hebben wij op grond van hun donkere huidskleur, hun negroïde fysionomie, hun slechte beheersing van de Nederlandse taal en de maatschappelijke situatie van allochtonen, de indruk dat er geen sprake is van culturele assimilatie in de hoofdcultuur. Misschien is er sprake van culturele assimilatie in de allochtone, Surinaamse subcultuur. Gezien het motief niet te willen opvallen met een zwarte huidskleur en het streven naar de lichtere huidskleur van zwarten uit de Caraïben, kan het chemisch huidbleken een middel zijn om een beter geaccepteerde (collectieve) identiteit aan te nemen en zodoende problemen met de immigratiedienst te vermijden. Glerum & Glerum (1995,

p. 156) constateren ook dat bepaalde Ghanaëzen zich als Surinamer voordoen om niet op te vallen. Door middel van taalgebruik, het dragen van petten, rastakleuren en jeans menen zij zich de identiteit van de legaal in Nederland verblijvende Creoolse Surinamers aan te meten. Wij vermoeden dat het Ghanaëzen er niet om gaat opgenomen te worden in de Surinaamse subcultuur, als wel om niet op te vallen bij de dominante groep. Onderzoek naar de mate waarin Ghanaëzen (en andere Afrikaanse groepen) succesvol voor Surinamers door kunnen gaan en door hen worden geaccepteerd, zou hier meer licht op kunnen werpen.

Daar de huidbleekmiddelen grotendeels in westerse landen door westerse fabrikanten met dochterondernemingen in derde-wereldlanden zoals India en Nigeria worden gemaakt, zou je ze als een assimilatie-hulpmiddel van witten aan zwarten kunnen beschouwen. In dit geval zou Awa Thiam gelijk hebben met haar opvatting dat huidbleekmiddelen een (twijfelachtige) gift zijn van witten aan zwarten. De internationale, niet-aflatende stroom directe en indirecte propaganda voor een lichte huidskleur (Fanon, 1982) die vanaf de koloniale tijd (Bremar, 1990) via schilderkunst, literatuur, liederen, cinema, media (Blakely, 1993; Gardner, 1991; Marwick, 1988; Nederveen Pieterse, 1990) en praktijken op de arbeidsmarkt is verspreid, zou je dan kunnen opvatten als een poging van de dominante groep om het zelfbeeld van zwarten negatief te manipuleren. Tegelijkertijd maken witten met deze beeldvorming zwarten ontvankelijk voor blekende producten. Een punt ter overweging bij Thiams opvatting is het onweerlegbare feit dat witten deze producten ontwikkeld en op de markt hebben gebracht, en dat er veel geld mee wordt verdiend.

Een ander punt is dat niet alle respondenten bleekten omdat ze zich gediscrimineerd voelden vanwege hun ras. Sommigen bleekten ook omdat ze een lichtere huid mooier vonden. F. merkte daarbij op dat zwarte vrouwen net als witte vrouwen het recht hebben naar eigen inzicht aan hun uiterlijk te sleutelen. Ze hebben een uitgesproken mening over schoonheid en creëren een eigen chocoladebruin schoonheidsideaal dat een uitdaging is aan het witte schoonheidsideaal. Ze zien het huidbleken als een vorm van cosmetische verzorging voor de moderne zwarte vrouw. In Ghana worden deze producten als zodanig geadveteerd: *They go... they come... they are noticed... they have the ambi chic* (Amamoo, 1993, p. 32).

Ten slotte vinden de respondenten dat het bleken geen teken van zelfhaat is, maar een rationeel antwoord op een racistische bedreiging. Deze

opvatting betekent dat de vrouwen weloverwogen tot hun besluit zijn gekomen. Het betekent ook dat er een ontwikkeling is in hun denken over hun uiterlijk. Tot de jaren zestig kon het bleken van de huid net als het ontkroezen van het haar worden gezien als een uiting van gevoelens van minderwaardigheid en een behoefte op witten te lijken. Dit lijkt niet langer het geval te zijn. Onder invloed van de zwarte bewustzijnsbeweging (*black power*, *black is beautiful*) van de jaren zestig en het ontmantelen van het witte superioriteitsdenken, ontwikkelen zwarten hun denken over zichzelf. Men kan er dus niet meer zomaar van uitgaan dat alles wat zwarten aan hun uiterlijk veranderen, gebeurt vanuit minderwaardigheidsgevoelens en raciale onvrede. Uit de antwoorden van de respondenten blijkt dat ze niet op witten willen lijken (behalve W.), maar willen hebben wat witten zo vanzelfsprekend bezitten. Het huidbleken kan dus niet automatisch met zelfhaat en gevoelens van minderwaardigheid worden geassocieerd.

Is hun handelen dan een vorm van 'empowerment', of zijn ze toch slachtoffers van de maatschappij? In het witte feministische debat over het vrouwelijk uiterlijk en de eisen van de maatschappij, huldigt men steeds meer de opvatting dat het sleutelen aan het eigen uiterlijk een vorm van 'empowerment' kan zijn. Zo breekt Kathy Davis (1995) een lans voor vrouwen die zich aan cosmetische chirurgie onderwerpen. Zij stelt dat veel vrouwen weloverwogen en autonoom besluiten hun uiterlijk aan te passen aan de schoonheidsnorm om er op zijn minst normaal uit te zien en zo mogelijk succesvoller aanspraken te kunnen maken op liefde, vriendschap, werk, sociale status en rijkdom. Zij leven in een maatschappij die zij niet zelf hebben gemaakt en die zij ook niet zelf kunnen veranderen. Dit geldt nog veel meer voor onze respondenten. Ze kunnen de wereld niet veranderen, dus veranderen ze zichzelf. Huidbleekmiddelen zijn net als cosmetische chirurgie vooral een middel om een doel te bereiken.

Blijft over het streven naar schoonheid. Volgens Etoff (1999) heeft dit weinig te maken met maatschappijstructuren en nog minder met complotten (Wolf, 1991) van patriarchale, fallocentrisch ingestelde, witte mannen (hooks, 1992). Veeleer is het een oerbehoefte. In Etoffs theorie staat schoonheid voor gezondheid en is het een selectie criterium ten behoeve van de voortplanting. Hoe mooier de partner, hoe gezonder het nageslacht, hoe groter de overlevingskansen. Maar geldt dit nog steeds? In ons posthumane tijdperk waarin mensen steeds meer uit prothesen bestaan en genetisch gemanipuleerd worden, kun je schoonheid kopen.

Hierdoor staat schoonheid niet meer garant voor mooi, gezond nageslacht. Integendeel, kunstmatig verkregen schoonheid lijkt de kans op niet-mooi, ongezond nageslacht te vergroten. Dit is niet alleen vanwege niet-mooie genen, maar ook vanwege de gezondheidsrisico's die verschillende schoonheidsingrepen met zich meebrengen. Met het oog op de instandhouding van de soort zijn risicovolle schoonheidverhogende ingrepen dus niet verstandig. Daar chemische hydrochinson-bevattende huidbleekmiddelen ongeneeslijke ziekten kunnen veroorzaken, lijkt het ons dat er slechts sprake kan zijn van tijdelijke, beperkte en risicovolle 'empowerment'.

Conclusie

Op grond van ons materiaal concluderen wij dat het chemisch huidbleken een complex fenomeen is dat de respondenten vooral op het gevoelsmatig niveau iets oplevert. Het is een antwoord op (rassen)discriminatie. Voor sommigen kan het een (tijdelijk) hulpmiddel zijn om cultureel te assimileren in de hoofdcultuur of in de allochtone subcultuur. Ook kan het een middel zijn om aan geracialiseerde en universele schoonheidseisen te voldoen of om een eigen schoonheidsideaal te creëren. Ondanks de voordelen zijn chemische huidbleekmiddelen gevaarlijk: vanwege de ongeneeslijke (huid)ziekten, de dagelijkse psychische druk en omdat de gebruikers de negatieve beeldvorming over zwarten in stand helpen houden. De gebruiksters van huidbleekmiddelen zijn tegelijk slachtoffers en ondernemende vrouwen.

Op basis van dit onderzoek zouden wij aanbevelingen willen doen voor verder onderzoek. Er zijn drie onderzoeksgebieden waarop dit zou kunnen plaatsvinden:

1. het medisch epidemiologisch onderzoeksgebied: vaststellen van de omvang van het gebruik, de ziekteverschijnselen;
2. het gedragspsychologisch onderzoeksgebied: vaststellen van de gedragsdeterminanten ten einde goed voorlichtingsmateriaal te kunnen samenstellen;
3. het antropologisch onderzoeksgebied: vaststellen wie de gebruikers zijn, hun motieven, omstandigheden, doelen, verlangens, netwerken, et cetera. Ook zou het goed zijn als de verschillende bevolkingsgroepen in Nederland beter en consequenter zouden worden gecategoriseerd.⁷

Literatuur

- Aka, P.A. (1997). Epidemiology of skin depigmentation. Unpublished abstract of a lecture held on the Pan African Congress of Dermatology in the Ivory Coast (February 1997).
- Amamoo, N.A. (1993-1994, December/May). African women and skin bleaching. The politics of black beauty. *African Woman*, pp. 30-33.
- Azuma, V. (1995, 5 augustus). Why I bleach. *The Mirror Ghana*, p. 15.
- Beek, K. van (1993). *To be hired or not to be hired, the employer decides. Relative chances of unemployed jobseekers on the Dutch labor market*. Amsterdam: University Press Amsterdam.
- Blakely, A. (1993). *Blacks in the Dutch world. The evolution of racial imagery in a modern society*. Bloomington Indianapolis: Indiana University Press.
- Bordo, S. (1993). *Unbearable weight. Feminism, western culture and the body*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Boateng, O. (1999, september). Passing along fine. *New African*, pp. 32-35.
- Boyle, J., & Kennedy, C.T. (1984). Hydroquinone concentrations in skin lightening creams. *British Medical Journal*, 288, 1998-1999.
- Bovenkerk, F. (1986). *Een eerlijke kans*. Den Haag: Ministerie van BIZA en Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Breman, J. (Ed.) (1990). *Imperial monkeybusiness. Racial supremacy in social darwinist theory and colonial practice*. Amsterdam: VU University Press.
- Communicatie met etnische minderheden. Een praktische informatiegids*. (1996). Houten, Diegem: Van Loghum.
- Davis, K. (1995). *Reshaping the female body. The dilemma of cosmetic surgery*. New York, London: Routledge.
- Didillon, H., Bounsana, D., & Vandewiele, M. (1988). The Maquillage practice in Brazzaville. *Psychological Reports*, 62, 307-316.
- D'Souza, D. (1995). *The end of racism: Principles for a multiracial society*. New York: Free Press.
- Easton, A. (1998). Women have deadly desire for paler skin in the Philippines. *The Lancet*, 352, 555.
- Etcoff, N. (1999). *Het recht van de mooiste*. Amsterdam: Contact.
- Essed, Ph. (1984²). *Alledaags racisme*. Amsterdam: Sara.
- Fanon, F. (1982). *Black skin, white masks*. New York: Grove Press New York (vertaling van *Peau noire, masque blancs*, 1952).
- Fitzpatrick, Th.B., Eisen, A.S., Wolff, K., Freedberg, I.M., & Austin, K. (Eds.) (1993). Disorders of pigmentation. Hypomelanosis secondary to physical trauma. *Dermatology in General Medicine*. Vol.1. (pp. 949-951). New York: McGraw-Hill.
- Frankenberg, R. (1993). *The social construction of whiteness. White women, race matters*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- GAO-rapport Utrecht (1995). *Gemeente Utrecht aan de slag*. Verslag van het Gemeentelijk Allochtonen Overleg-congres. Utrecht, 23 november 1995.
- GAO-rapport Rotterdam (1996). *Werken en werven*. Verslag van het Gemeentelijk Allochtonen Overleg-congres. Rotterdam, 27 juni 1996.
- Gardner, J.H. (1991). *Impaired vision. Portraits of black women in the Afrikaans novel 1948-1988*. Amsterdam: VU University Press.
- Glerum E., & Glerum K., (1995). Wie naar Nederland komt moet sterk zijn. Overleven in de marge van de Nederlandse samenleving, *Migrantenstudies*, 11(2), 151-158.
- Goffe, L. (1999, September) Sold Out!...Or? *New African*, 24-32.
- Gomes, P.D., Fulani, Th., Menke, H.E., & Westerhof, W. (1995, september). Postkoloniaal trauma: het gebruik van huidbleekmiddelen. *De Baobab*, 11(2), 60-66.
- Gomes, P.D. (1997a). Politie Groningen en de bestrijding van vrouwenhandel. Een gesprek met Lieke Faber in: *Keerzijde*, 10(2), 22-25.
- Gomes, P.D. (1997b). VVD-er Anne Lize van der Stoep over de bestrijding van vrouwenhandel, *Keerzijde*, 10(2), 34-37.
- Hall, R. (1995). The bleaching syndrome. African American's response to cultural domination vis à vis skin color. *Journal of Black Studies*, 26(2), 172-184.
- Herrnstein, R., & Murray, Ch. (1996). *The Bell Curve, intelligence and class structure in American life*. New York: Free Press Paperbacks.
- hooks, b. (1992). *Black looks. Race and representation*. London: Turnaround.
- Jaarboek Amsterdam in Cijfers (1996). Amsterdam: Amsterdams Bureau voor Onderzoek en Statistiek.
- Jaarboek Amsterdam in Cijfers (1998). Amsterdam: Amsterdams Bureau voor Onderzoek en Statistiek.
- Kempadoo, K. (1988). *In the name of emancipation: some aspects of the impact of positive action on black and migrant women's work in Amsterdam*. Amsterdam: University of Amsterdam, Working paper no.7.
- Kovaleski, S.F. (1999, 19-25 Augustus). In Jamaica, shades of an identity crisis. *Guardian Weekly*, 29.
- Lutz, H. (1996). De grenzen van een Europese identiteit. Vrouwelijke migranten in Fort Europa. *Tijdschrift voor vrouwenstudies*, 17, 165-179.
- Mahé, A., Keita, S., & Bobin, P. (1994). Complications dermatologiques de l'utilisation cosmetique de produits dépigmentants a Bamako (Mali). *Annales de Dermatologie et de Vénérologie*, no.121, 142-146.
- Marwick, A. (1988). *Beauty in history. Society, politics and personal appearance. 1500 to the present*. London: Thames and Hudson.
- Menke, H.E., Dekker, S.K., Noordhoek Hegt, V., Pavel, S., & Westerhof, W. (1992) Exogene ochronosis, een weinig bekende bijwerking van hydrochinson-bevattende crèmes. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 136(4), 187-190.
- Mosse, G.L. (1996). *The image of man. The creation of modern masculinity*. Oxford: Oxford University Press.
- Neal, A.M., & Wilson, M.L. (1989). The role of skin color and features in the black community: implications for black women and therapy. *Clinical Psychology Review*, USA, 9, 323-333.
- Nederveen Pieterse, J. (1990). *Wit over zwart. Beelden van Afrika en zwarten in de westerse populaire cultuur*. Amsterdam, KIT.
- Phoenix, A. (1999). Verschil zonder scheidslijnen. Wat steeds terugkeert en wat nieuw is in de feministische strategieën. *Tijdschrift voor Genderstudies*, 2(2), 5-16.
- Piper, A. (1992). Passing for white, passing for black. *Transition*, 58, 4-32.
- Robins, A.H. (1991). *Biological perspectives on human pigmentation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Russell, K., Wilson, M., & Hall, R. (1993). *The color complex. The politics of skin color among African Americans*. New York, London : Anchor Books Doubleday.
- SCCNFP. (1999). Letter of the secretary of the Scientific Committee on Cosmetics and Non-Food Products intended for consumers. Gedateerd 14-01-1999, betreffende hydrochinson in cosmetica (colipa no. A21). Besluit van de plenaire vergadering van 25 november 1998.
- Sociale en Culturele Verkenningen. (1994). Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schuster, J. (1999). *Poortwachters over immigranten. Het debat over immigratie in het naoorlogse Groot-Brittannië en Nederland*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Thiam, A. (1986). *Speak out, black sisters. Feminism and oppression in Black Africa*. London: Pluto Press.
- Veenman, J. (1995). *Onbekend maakt onbemind. Over selectie van allochtonen op de arbeidsmarkt*. Rotterdam: Erasmus Universiteit/ISEO.
- Weijland, J.W., Rooselaar, J., Buddendorf, B.G., & Rundervoort, G.J. (1990). *Cosmetica rapport 45: Skin bleaching products*. Enschede: Keuringdienst van Waren.
- Weijland, J.W., Rooselaar, J. & Stern, A.G. (1997). *Skin bleaching products*. Ongepubliceerd rapport. Enschede: Keuringdienst van Waren.
- Wilson, C.A. (1996). *Racism. From slavery to advanced capitalism*. London: Sage.
- Wolf, N. (1991). *De zoete leugen, of de mythe van de schoonheid*. Amsterdam: Amber.
- Yenal, A. (1995). *Voorkeursbeleid: slogan of effectief beleid?* Uitgave Landelijk Bureau Racismebestrijding.
- Yuan-Li Liao et al. (1999). Contact leukomelanosis induced by the leaves of Piper betle L. (Piperaceae): A clinical and histopathologic survey. *Journal of the American Academy of Dermatology*, 40, 583-589.
- Zuidema, T. (1992, November). De perfecte huidskleur. *Onze Wereld*, 44-45.

Noten

* Met dank aan Het Nederlands Instituut voor Pigmentstoornissen, Stichting COLOR en Mama Cash.

1. Volgens Etoff (1999, p. 28, noot 50) heeft schoonheid bepaalde universele eigenschappen, zoals de algemene geometrische eigenschappen van een gezicht, die door iedereen ongeacht plaats en tijd worden waargenomen en gewaardeerd.

2. Zie Mosse (1996) voor de relatie tussen het uiterlijk van witte mannen en maatschappijstructuren.

3. Een voorbeeld: in 1994 zijn er in Nederland totaal 7026 Ghanese naar Ghanese nationaliteit genoteerd, waarvan 4278 mannen en 2739 vrouwen. Hiervan zou 47% analfabeet zijn (Communicatie met etnische minderheden, 1996, p. 30). Op 1 januari 1996 zijn er in Nederland totaal 9617 personen met geboorteland Ghana ongeacht hun nationaliteit genoteerd; hiervan is 5251 man en 4366 vrouw. Verder zijn er 3056 personen met ten minste één ouder die in Ghana is geboren. Per 1 januari 1996 telt Amsterdam totaal 2795 Ghanese ongeacht geboorteland (Centraal Bureau voor de Statistiek, 1997). Dit cijfer verschilt met de opgave van het Amsterdams Bureau voor Onderzoek en Statistiek. Volgens hun 'Jaarboek Amsterdam in cijfers' (1996, p. 52) leefden er per 1 januari 1996 in Amsterdam 4898 mensen uit Ghana, te weten 2783 Ghanese vreemdelingen en 2115 Ghanese bipatriden (dubbele nationaliteit). In 1998 telde Amsterdam 1885 Ghanese vreemdelingen en 2415 Ghanese bipatriden (Jaarboek Amsterdam in cijfers, 1998, p. 51) – een geringe afname. Aangenomen wordt dat er in Nederland veel meer mensen met Ghana als herkomstland wonen dan er geregistreerd zijn.

4. In tegenstelling tot zwarten die de invloed van hun huidskleur op hun leven en psyche onderzoeken, zijn witten niet gewend hun eigen 'witheid' en de invloed daarvan op hun psyche, leven en dat van zwarten te onderzoeken. Ruth Frankenberg doet daartoe een poging in *The social construction of whiteness. White women, race matters* (1993). Uit haar analyse blijkt dat witten, in dit geval vrouwen, witte superioriteit internaliseren en dat zij de voordelen van hun 'ras' vanzelfsprekend vinden.

5. Voorbeelden van culturele discriminatie in Nederland zijn te halen uit de notulen van de Coördinatie Commissie Grepatrieerden die betrokken was bij de repatriëring van Indische Nederlanders, en uit de verslagen van de hulpverleningsorganisaties die werden ingezet om de 'Indo's' in Nederland te helpen bij het assimileren. Hoe meer iemand geacht werd in de Indische cultuur geworteld te zijn, hoe minder geschikt hij/zij werd bevonden voor deelname/opgaan in de Nederlandse cultuur (Schuster, 1999, p. 244).

De cultuur van de Indische Nederlanders werd als minder beschouwd dan de Nederlandse.

6. Uit het immigratiebeleid van Groot-Brittannië en in mindere mate Nederland, blijkt dat assimilatie van bovenaf wordt opgelegd door de overheid als zij de immigrant geschikt bevindt voor opname in de dominante cultuur. Assimilatie als gelijkmaker staat hier in dienst van natievorming en is een beschavings- en heropvoedingsinstrument (Schuster, 1999, pp. 236-246). Omdat witte maatschappijen hiërarchische samenlevingen zijn waarin gekleurden onder aan de maatschappelijke ladder staan en beschouwd worden als een bedreiging van de puurheid van het witte ras en/of de maatschappelijke orde, zullen gekleurden niet zo snel tot assimilatie worden 'overgehaald'. Hieruit kan volgen dat gekleurden die de dominante cultuur hebben overgenomen alleen volledig gelijk zullen zijn (= geassimileerd) aan witten, als ze ook die witte kleur hebben overgenomen. De kleurenhiërarchie verklaart niet alleen het gebruik van chemische huidbleekmiddelen, maar ook het 'pass over'-verschijnsel onder veel lichtgekleurde zwarten met een kaukasisch uiterlijk die in de VS voor wit (kunnen en willen) doorgaan (Boateng, 1999, pp. 32-35; Piper, 1992, pp. 4-32).

7. Hierover zijn de meningen verdeeld. In zijn lezing 'Toward the liberation of culture from color: recent trends in the multiculturalist debates in the USA' in maart 1997 aan de UvA, pleitte David A. Hollinger in navolging van Louis Gates Jr., voor afschaffing van etnische categorisering omdat de categorieën wetenschappelijk niet waterdicht te definiëren zijn. Ook zou dit een samengaan van cultuur, groepsidentiteit en uiterlijke kenmerken zijn, die verwarring in de hand werkt. Tenslotte zou iemand die tot een bepaalde etnische categorie wordt gerekend zichzelf misschien niet zo willen definiëren en omgekeerd zou iemand die dat wel wil, kunnen worden geweerd. We zijn het hiermee eens, maar vinden desalniettemin dat categorisering een noodzakelijk kwaad is zolang het goede der aarde ongelijk wordt verdeeld, op basis van criteria waar de minderbedeelde geen vat op hebben. Door categorisering kun je bijhouden wie waar toegang toe heeft en wie niet. Met afschaffing van categorisering maak je nog geen einde aan de ongelijkheid.

Beeldmateriaal

P.D. Gomes 1999.